

KATARZYNA JAWORSKA-BISKUP

 <https://orcid.org/0000-0001-6696-3078>

Uniwersytet Szczeciński

Dzieciobójstwo w balladach na podstawie wybranych utworów szkockich i polskich. Studium prawnoliterackie

Abstract

The Crime of Infanticide in Selected Scottish and Polish Ballads: A Law and Literature Study

The article discusses the representation of infanticide in selected Scottish and Polish ballads. The analysis aims to compare Scottish and Polish law and literature. The selected texts show that, despite different cultural settings, there are many similarities in depicting infanticide. In both Polish and Scottish literature, the law is a tool of oppression and revenge used against women. Another function of the law is to deter potential female perpetrators from killing their babies. Some ballads portray the changes in the law that happened in the 19th century.

Keywords: law and literature, infanticide, Scottish and Polish comparative studies

Słowa kluczowe: prawo i literatura, dzieciobójstwo, komparatystyka szkocka i polska

1. Wstęp

Przedmiotem opracowania jest analiza dzieciobójstwa w świetle wybranych ballad szkockich i polskich¹. Na potrzeby niniejszego eseju komparatystycznego przyjęto de-

¹ Artykuł wpisuje się w badania autorki na temat prawa i literatury szkockiej podjęte do tej pory w kilku opracowaniach: Jaworska-Biskup, „Instytucje i terminologia prawa średniowiecznej Szkocji”, 45–84; Jaworska-Biskup, *Selected Medieval Literature from Wales, Scotland and England. Z bogatego i różnorodnego tematycznie korpusu ballad szkockich i polskich autorka wybrała teksty, które stanowią literacką egzemplifikację zarówno rozwiązań prawnych dotyczących dzieciobójstwa, jak i zmian w prawie. W literaturze polskiej i szkockiej ballada zajmuje ważne miejsce. Tradycja śpiewania, a następnie spisywania ballad była szeroko rozpowszechniona w obu krajach i wpłynęła na rozwój literatury, zwłaszcza doby romantyzmu. Poza tym w literaturze przedmiotu wskazuje się wiele podobieństw między balladą polską i szkocką. Nie dość powie-*

finię dzieciobójstwa jako pozbawienie życia noworodka przez matkę, tuż po porodzie (*infanticidium*). Celem podjętych na łamach tej pracy rozważań jest porównanie obrazu dzieciobójstwa w balladach szkockich i polskich. Jak pokazuje zgromadzony korpus tekstów, pomimo odrębności kulturowych i językowych autorzy ballad wyrażali podobne stanowisko względem dzieciobójstwa. Można zauważyć także powtarzalny schemat w obrazowaniu czynu i reakcji matki. Poprzez odniesienie do polskich i szkockich regulacji prawnych dotyczących dzieciobójstwa artykuł rzuca światło nie tylko na XVIII- i XIX-wieczne ustawodawstwo karne, ale społeczną reakcję na obowiązujące wówczas normy prawne. Teksty literackie są bowiem jaskrawym probierzem aprobaty lub dezaprobaty wobec forsowanych przez ustawodawcę rozwiązań. Niektóre ballady, jak dowodzi dalsza część studium, wyrażały negatywny głos ludu wobec surowych sankcji nakładanych na matkę, która dopuściła się zabójstwa noworodka.

Na wstępie trzeba wspomnieć, że ballada jest tekstem żywym. W całym okresie rozwoju tego gatunku powstało wiele wersji i edycji przedstawionych poniżej utworów². W niniejszym opracowaniu wybrane fragmenty omawianych tekstów podaję za antologią Emily Lyle *Scottish Ballads* (1997). Niektóre ze szkockich ballad zostały przetłumaczone na język polski. Spolszczyli je Edward Porębowicz w 1904 r., a w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX w. Władysław Dulęba (1975 i 1984) i Juliusz Kydryński (1980). Teksty polskich ballad czerpię ze zbioru Elżbiety Jaworskiej *Katalog polskiej ballady ludowej* (1990), stanowiącego obszerne kompendium tekstów z różnych regionów³. Artykuł z pewnością nie wyczerpuje tematyki dzieciobójstwa w literaturze szkockiej i polskiej, ale stanowi przyczynek do dalszych badań na gruncie prawa, literatury i komparatystyki.

2. Ballada jako repozytorium prawa

Zanim przystąpimy do ukazania związków ballady z prawem, warto zwięźle przedstawić definicję i charakterystykę omawianej wypowiedzi poetyckiej. Ballada (dumka, pieśń, od *ballare* – tańczyć) to gatunek literacki znany na całym świecie. W literaturze przedmiotu ballada definiowana jest w różnoraki sposób. *Słownik rodzajów i gatunków literackich* pod redakcją Grzegorza Gazdy podaje, że ballada to „krótki wierszowany utwór epicki na temat niezwykłego zdarzenia, o zabarwieniu lirycznym i o tendencji do dramatycznego, dialogowego ujęcia”⁴. Z kolei *Słownik terminów literackich* pod redakcją Janusza Sławińskiego opisuje balladę jako „gatunek obejmujący pieśni o charakterze epicko-lirycznym, nasycone elementami dramatycznymi, opowiadające o niezwykłych wydarzeniach legendarnych lub historycznych”⁵.

dzieć, że polscy autorzy czerpali inspiracje od twórców ballad szkockich. Zob. Okulicz-Kozaryn, „Scottish Traces in the Lithuanian Landscape”, 117.

² Zgorzelski, *Ballada polska*, VII.

³ Cennym źródłem ballad jest zbiór pod redakcją Czesława Zgorzelskiego *Ballada polska z 1962 r.*, na który składają się utwory różnych autorów.

⁴ Gazda, *Słownik rodzajów i gatunków literackich*, 84.

⁵ Sławiński, *Słownik terminów literackich*, 53.

Cechą wyróżniającą balladę jest ustna proveniencja. Ballady stanowiły dziedzictwo kulturowe pielęgnowane przez pokolenia głównie dzięki lokalnym artystom. Przekazywane z ust do ust podlegały nieustannym modyfikacjom. Tworzono kolejne odsłony zasłyszanego tekstu, uzupełniając jego treść o nowe wątki. W wielu przypadkach trudno jest ustalić autora lub autorów ballady; są to głównie teksty anonimowe. Nieznana jest również dokładna data powstania większości utworów. Ballada charakteryzuje się performatywnością. Utwory te chętnie wykonywano publicznie przy akompaniamentie instrumentów muzycznych i tańcach⁶.

Szczyt popularności spisywania ballad przypada na koniec XVIII i początek XIX w.⁷ Choć, jak twierdzi William Hand Browne, niektóre szkockie ballady sięgają nawet XIV i XV w.⁸, w XVIII w. powstają pierwsze redakcje, jak na przykład zbiór Thomasa Percy'ego, wikariusza z Northamptonshire, absolwenta uniwersytetu w Oksfordzie, *Reliques of Ancient English Poetry* z 1765 r.⁹ Publikacja Percy'ego utworowała drogę innym kolekcjonerom. W kolejnych latach ukazywały się takie zbiory jak: *Scottish Tragic Ballads* Johna Pinkertona (1781), *Minstrelsy of the Scottish Border* Waltera Scotta (1802–1803), *Popular Songs and Ballads* Roberta Jamiesona (1806), *Ancient Ballads and Songs of the North of Scotland* Petera Buchana (1828). Największym kompendium ballad jest kolekcja zgromadzona przez amerykańskiego badacza Francisa J. Childa pod tytułem *The English and Scottish Popular Ballads*. Zbiór Childa powstawał w latach 1883–1893 i zawiera różne warianty ballad opatrzone komentarzem¹⁰. Trend kolekcjonowania ballad pojawił się także w Polsce. Do najbardziej znanych zbiorów polskich ballad należą: *Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego* Wacława Michała Zaleskiego (1833), *Pieśni ludu polskiego w Galicji* Żegoty Paulego (1838) i *Pieśni ludu polskiego* Oskara Kolberga (1857).

Szukając przyczyn popularności ballad, warto przytoczyć słowa Juliusza Kydryńskiego:

Chropawy, prymitywny wiersz wyraża nader bezpośrednio uczucia miłości i nienawiści, radości i smutku, opowiada o wojnie, o śmierci, o tajemniczych sprawach zaświatów, o zjawiskach nadprzyrodzonych. W prostocie i naiwnej szczerości autentycznej ludowej ballady kryje się jednak poezja próby najwyższej, przemawiająca najsilniej, podobna tej, którą odnaleźć można w zabawach i fantazjach dziecka¹¹.

W podobnym tonie wypowiada się Jean R. Freedman. W opinii autorki ballada reprezentuje świat pełen konfliktu, zabójstw, gwałtu, zemsty, porwań, złamanych obietnic,

⁶ Atkinson, *The Anglo-Scottish Ballad*, 1–10.

⁷ *Ibid.*, 25; Symonds, *Weep Not for Me*, 14; Freedman, „With Child: Illegitimate Pregnancy”, 5.

⁸ Browne, „Scottish Ballads”, 129–31. Autor dostrzega wiele podobieństw pomiędzy balladami szkockimi a tekstami walijskimi, co w jego opinii może wskazywać na wspólny celtycki rodowód. Podobieństwa dotyczą reprezentacji zaświatów, kultu trójki i siódemki. *Ibid.*, 143–53.

⁹ Percy oparł zbiór ballad na przypadkowo odnalezionym rękopisie. Podczas wizyty w jednym z domostw natknął się na zniszczoną księgę, która służyła do palenia w kominku. Percy odkrył, że tajemnicze znalezisko zawierało stare ballady i pieśni. *Ibid.*, 139–40.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Kydryński, *Księga ballad angielskich i szkockich*, 308.

zawodów miłosnych i przemocy¹². Wszystkie wymienione przez badaczkę wątki od zawsze były atrakcyjne dla odbiorcy.

W literaturze przedmiotu znajdujemy różne podziały ballad ze względu na motywy przewodnie. W polskim piśmiennictwie charakterystyki ballad angielskich i szkockich dokonał Kydryński. Według tego badacza ballady można pogrupować na teksty epickie i bohaterskie, z pogranicza, historyczne, miłosne i tragiczne, fantastyczne i religijne¹³. Bogactwo motywów prawniczych w utworach tego typu pozwala na podział według innych kategorii. Autorzy ballad często sięgali do prawa karnego. W piśmiennictwie anglojęzycznym jako specyficzny gatunek ballad wyróżnia się *murder ballads*. Daniel Newman definiuje je jako narracje o zabójstwie. Teksty należące do tej kategorii mają zwykle trójdzielną strukturę, na którą składają się okoliczności popełnienia przestępstwa, opis czynu i konsekwencje karne dla sprawcy¹⁴. Jednym z popularnych typów ballad są tak zwane *murdered-sweetheart ballads*¹⁵. Ballady zaliczane do tego rodzaju dotyczą zabójstwa dokonanego na osobie najbliższej, zwykle członku rodziny lub osobie pozostającej ze sprawcą w relacji intymnej. Morderca zabija swą ofiarę z wielu pobudek. Najczęstszym powodem przestępstwa jest niechciana ciąża, zazdrość, zemsta. Częstym motywem ballad jest morderstwo pod wpływem silnego wzburzenia. Przykładem szkockiej ballady ilustrującym wywołaną tematykę jest *Lord Thomas and Fair Annet*. Lord Thomas darzy uczuciem piękną Annet. Za namową matki decyduje się jednak poślubić inną kobietę, która, w przeciwieństwie do ubogiej Annet, dysponuje okazałym majątkiem. W kościele, podczas ceremonii zaślubin, dochodzi do zbrodni. Na widok Annet panna młoda wpada w furję i przebija sztyletem serce dziewczyny. Pograżony w rozpacz John zabija zbrodniarkę, a następnie popełnia samobójstwo¹⁶. Ballada zatytułowana *Lamkin* przedstawia historię niespełnionego zobowiązania, które popycha tytułowego bohatera do rozlewu krwi. Lamkin zgodnie z umową buduje zamek dla Lorda Wearie. Za wykonaną usługę nie otrzymuje jednak wynagrodzenia. Powodowany pragnieniem zemsty Lamkin ucieka się do zbrodni. Morduje żonę i dziecko zleceniodawcy. W epilogu ballady Lamkina spotyka zasłużona kara. Zbrodniarz zostaje ujęty, a następnie powieszony¹⁷.

Prawo karne jest tematem wielu *border ballads*, które powstały na granicy szkocko-angielskiej¹⁸. Teksty te opisują przede wszystkim zadawnione waśnie i spory między mieszkańcami ziem szkockich i angielskich. Jak zauważa James Reed, ballady pogranicza poruszają zagadnienia przemocy, tragedii, rodzinnej wendetty i romansu¹⁹. Bohaterami wielu ballad są osoby wyjęte spod prawa (*outlaw*), dokonujące najazdów na graniczne ziemie. Najbardziej znanym bohaterem działającym poza prawem jest

¹² Freedman, „With Child: Illegitimate Pregnancy”, 4.

¹³ Kydryński, *Księga ballad angielskich i szkockich*, 314–5.

¹⁴ Newman, „Murder Ballads and Death in Song”, 18.

¹⁵ Atkinson, *The Anglo-Scottish Ballad*, 44.

¹⁶ Lyle, *Scottish Ballads*, 108–12.

¹⁷ *Ibid.*, 242–6.

¹⁸ Pod nazwą *Borders* kryje się rejon między Berwick i Alnwick na wschodzie i Carlisle i Dumfries na zachodzie. Więcej na temat *border ballads* w: Reed, *The Border Ballads*.

¹⁹ Reed, *The Border Ballads*, 14.

William Armstrong, któremu poświęcona została ballada *Kinmont Willie*²⁰. Jednym ze zwyczajów, który utrwalił się w rejonie granicy szkocko-angielskiej, były opłaty w bydle za ochronę zwane *blacke mele*, które dały początek współczesnemu przestępstwu *blackmail*²¹. *Jamie Telfer of the Fair Dodhead* stanowi przykład utworu, w którym znajdujemy wzmiankę o tym prawniczym pojęciu. Kapitan z Bewcastle wraz ze swą bandą najeżdża i plądruje dom Jamiego Telfera. Telfer ostrzega agresora, że krzywda i grabież zostaną pomszczone. Tytułowy bohater udaje się do Gibby'ego Elliota z prośbą o pomoc. Elliot odmawia, przekonując gościa, aby udał się do Branksome Ha', gdzie płacił *blackmail* w zamian za ochronę: „Gae seek your succour where ye paid black-mail,/ For, man, ye never paid money to me”²². Telferowi udaje się ostatecznie zebrać grupę mężczyzn, którzy napadają na Kapitana. Ballada kończy się pokonaniem Anglików. *Border ballads* dokumentują *border law*, przepisy obowiązujące na granicy, zwłaszcza problemy z egzekwowaniem prawa przez Wardens (strażników). Do najczęstszych motywów prawniczych *border ballads* związanych z wymiarem sprawiedliwości należały takie kwestie jak: restytucja zagrabionego mienia, kradzież (*Jamie Telfer, The Lochmaben Harper*), działalność przestępcza *outlaws* i innych banitów (*Hobbie Noble*), zwoływanie i przeprowadzenie *truce* (*The Raid of Reidswire*)²³.

Dla historyka prawa szczególnie interesujące są *broadside ballads*, które zyskały popularność w pierwszej połowie XIX w. Pod angielską nazwą wywołanej literatury kryją się utwory recytowane przez lokalnych trubadurów w miejscach publicznych lub sprzedawane w formie drukowanej na targach lub innych zgromadzeniach. Tego typu teksty zwykle relacjonowały rzeczywiste sprawy sądowe. Podmiotem lirycznym *broadside ballads* był najczęściej sprawca przestępstwa snujący opowieść o namiętności, zbrodni i karze²⁴. *Broadside ballads* opisywały na przykład głośną sprawę seryjnych morderców Williama Burke'a i Williama Hare'go, którzy siali postrach w Edynburgu na przełomie lat 1827 i 1828. Ciała swych ofiar Burke i Hare przekazywali za odpowiednim wynagrodzeniem Robertowi Knoxowi, profesorowi anatomii. W 1829 r. Burke został skazany na karę śmierci. Jego współnik Hare po złożeniu zeznań został zwolniony z odpowiedzialności karnej i wypuszczony na wolność²⁵.

Obok wątków kryminalnych stałą tematyką ballad jest instytucja małżeństwa. W balladach możemy odnaleźć nazwy konkretnych instytucji prawnych, takie jak *tocher*²⁶. W balladzie *The Earl of Errol* bohater wzywa ojca Kate Carnegie do sprzedaży ziemi na poczet zaległego *tocher*: „I'll gar your father sell his land,/ Your tocher for to pay”²⁷.

²⁰ Reed, *Border Ballads: A Selection*, 29. Analogiczną tradycję znajdujemy w polskiej kulturze. Najbardziej znanym bohaterem jest Janosik.

²¹ Reed, *The Border Ballads*, 49.

²² Reed, *Border Ballads: A Selection*, 76.

²³ Reed, *The Border Ballads*, 44.

²⁴ Browne, „Scottish Ballads”, 138; McIlvenna, „Killing in Secret”, 19. Trend tworzenia ballad na podstawie kasusów karnych zyskał popularność także w Polsce, dość by wymienić ballady o sprawie Rity Gorgonowej oraz Jana i Marii Maliszów z 1933 r. Wiele pieśni przedstawiających kulisy zbrodni oraz procesy sądowe znajduje się w zbiorze Wieczorkiewicza *Warszawskie ballady podwórzowe*.

²⁵ *Broadside ballads* dotyczące sprawy Burke'a i Hare'go znajdujemy w zbiorze National Library of Scotland „The Word on the Street”, <https://digital.nls.uk/broadsides/index.html> (dostęp: 24.05.2025).

²⁶ *Tocher* to termin prawniczy oznaczający posag. Gibb, *Students' Glossary of Scottish Legal Terms*, 90.

²⁷ Lyle, *Scottish Ballads*, 162.

Balladę oparto na rzeczywistej sprawie sądowej. Jak podają źródła, Gilbert Hay, 10. hrabia Errol, poślubił Lady Catherine Carnegie w 1658 r. Para nie doczekała się potomstwa. Krążyła pogłoska, że mężczyzna był bezpłodny. Kiedy mąż upomniał się o spłatę posagu, żona odmówiła. Spór ostatecznie zakończył się procesem sądowym.

Highlands ballads są skarbnicą wielu zwyczajów dotyczących prawa małżeńskiego, które wymarły w rejonie tak zwanych *Lowlands*. Jednym ze zwyczajów charakterystycznych dla Wyżyn są małżeństwa zawierane poprzez *raptus*, uprowadzenie kobiety przez mężczyznę. Ślady tej praktyki znajdujemy w wielu balladach. Jedną z nich jest *Bonny Baby Livingston*, która opowiada historię dziewczyny porwanej przez mężczyznę o imieniu Glenlion. Dziewczyna wysłała do ukochanego w Dundee list z błaganiami o ratunek. Z pomocą wybranka serca udaje jej się zbiec²⁸. Główna bohaterka ballady *Eppie Morrie* zostaje porwana i zmuszona do poślubienia Williego, jednego ze sprawców porwania. Próbuje on nakłonić dziewczynę do zamążpójścia. Stosuje nawet groźby w stosunku do kapłana, ale wszelkie perswazyje nie przynoszą skutku. W końcowej części ballady poszkodowana zostaje oswobodzona z niewoli przez Johna Forsytha i jego kompanów²⁹. Przykład małżeństwa określanego jako *raptus* ilustruje także ballada *Lady of Arngosk*, opowiadająca historię dziewczyny porwanej przez mężczyzn z *Highlands*³⁰. *Rob Roy* to kolejna ballada oparta na faktach. W 1730 r. Robert Oig wraz z bratem Jeanem Keyem uprowadził dziewczynę. Za dokonany czyn został stracony w 1754 r.³¹

W piśmiennictwie poświęconym balladom wskazuje się na silny pierwiastek kobiecy. Wiele z ballad było śpiewanych i przekazywanych następnym pokoleniom przez kobiety, stąd, jak twierdzą niektórzy autorzy, tak wiele odniesień do kwestii kobiecych. Obok małżeństwa w balladach znajdujemy motywy niechcianej, nieślubnej ciąży, konkubinatu, niespełnionej miłości, zwykle wynikającej z nierówności społecznych. Ballady poruszają także problematykę płci, a dokładnie płciowo determinowanych ról społecznych³².

Ballady nawiązują do prawa regulującego zasady odłowu zwierzyny w lasach. W Szkocji obowiązywały restrykcyjne przepisy penalizujące polowanie bez uprzednio uzyskanej zgody. Przykładem ballady nawiązującej do prawa łowieckiego jest *Bog O'Gight*. Bohaterka tego utworu udaje się do Edynburga z prośbą o łaskę dla ukochanego Geordiego, który został zatrzymany za ubój jelenia³³. Nad przestrzeganiem prawa czuwali strażnicy leśni, których zadaniem było zatrzymywanie przestępców i doprowadzenie do aresztu. *Johnnie O'Braidiesleys* opisuje starcie głównego bohatera ze strażą leśną. Johnnie udaje się do lasu na polowanie w asyście psów gończych. O wtargnięciu mężczyzny do lasu zostają poinformowani urzędnicy. Dochodzi do strzelaniny, w wyniku której giną i strażnicy, i bohater³⁴.

Tematycznego podziału polskich ballad dokonała Elżbieta Jaworska (1990). W katalogu polskiego folkloru, obok ballad fantastycznych, humorystycznych, dydaktycznych, znajdują się utwory poruszające wątki rozstania, śmierci, tragicznych okoliczności

²⁸ Sergeant, Kittredge, *English and Scottish Popular Ballads*, 517–9.

²⁹ *Ibid.*, 519–20.

³⁰ *Ibid.*, 520.

³¹ *Ibid.*, 520–2.

³² Freedman, „With Child: Illegitimate Pregnancy”, 7–8; Wollstadt, „Controlling Women”, 295–317; Wollstadt, „A Good Man is Hard to Find”, 67–75.

³³ Lyle, *Scottish Ballads*, 178–82.

³⁴ *Ibid.*, 48–50.

losu i zabójstwa. Analogicznie do materiału szkockiego temat zabójstwa pojawia się także w polskich utworach. Cytując za Jaworską, ballady o zabójstwie składają się na „swoistą ludową kronikę kryminalną”³⁵. Do najczęstszych typów zabójstw w polskim folklorze należą czyny dokonane na osobie najbliższej. Polskie teksty opisują związki nieformalne, których finałem jest mord na niewiernym kochanku czy uwodzicielu. Do najbardziej znanych i popularnych ballad o zabójstwie należą niewątpliwie teksty Adama Mickiewicza. Jednym z takich utworów poety jest, inspirowana ludowym podaniem o pani, która zabiła pana, ballada *Lilie*, przedstawiająca historię zabójstwa męża przez żonę. Kobieta zabija mężczyznę, grzebie jego ciało w ogrodzie, a na grobie sadzi tytułowe lilie. Nieboszczyk mąż powraca do zabójczyni jako zjawa, a w finalnej scenie w cerkwi odkrywa kulisy zbrodni. Wśród ballad zaliczanych przez Elżbietę Jaworską do kategorii „tragiczne wypadki” znajdują się teksty o nieumyślnym zabójstwie. Zwykle dochodzi do nich podczas polowania. Myśliwy omyłkowo bierze ofiarę za zwierzę i oddaje śmiertelny strzał w jej kierunku. Za przykład może posłużyć ballada o Stachu i Ludwice, zakochanej parze, która ukrywa łączące ich uczucie przed wiejską społecznością. Dziewczyna wdziewa skórę niedźwiedzia i w zwierzęcym przebraniu udaje się do ukochanego. Ten, z obawy o własne życie przed zbliżającym się drapieżnikiem, strzela do Ludwiki³⁶. Sprawca z rozpaczy często popełnia samobójstwo, jak dzieje się w przypadku ballady o gajowym, który podczas polowania zabija swą ukochaną. Skradająca się dziewczyna przypomina sarnę. Nieświadomy gajowy strzela do bliskiej jego sercu wybranki. Z rozpaczy targnie się na własne życie³⁷.

Na podstawie krótkiego przeglądu motywów w balladach można dostrzec bogactwo aluzji do prawa w tych tekstach kultury. Dalsza część opracowania poświęcona jest jednemu z tematów poruszanych w balladach szkockich i polskich, a mianowicie dzieciobójstwu. Zanim przystąpimy do charakterystyki wybranych ballad, warto przedstawić zwięźle kontekst prawny, który stanowi tło dla refleksji literackich.

3. Dzieciobójstwo – kontekst prawnohistoryczny³⁸

Zarówno definicja przestępstwa, jak i sankcje karne stosowane wobec sprawczyń dzieciobójstwa przeszły ewolucję. Dzieciobójstwo było dopuszczalne w świecie antycznym. Zabijano dzieci niechciane, chore, urodzone z wszelkiego rodzaju wadami rozwojowymi i upośledzeniami. Zmiana w postrzeganiu zabójstwa dziecka przez matkę nastąpiła wraz z rozwojem prawa kanonicznego. Pozbawienie dziecka życia traktowano jako ciężki grzech, który zasługiwał na potępienie i surową karę. W średniowieczu w stosunku do dzieciobójczyń stosowano wyszukane kary cielesne i tortury. Powszechną metodą piętnowania dzieciobójstwa było grzebanie kobiet żywcem, nabijanie na pal,

³⁵ Jaworska, *Katalog polskiej ballady ludowej*, 18.

³⁶ *Ibid.*, 146–9.

³⁷ *Ibid.*, 151.

³⁸ Z uwagi na fakt, że analiza literacka obejmuje ballady „dawne”, rys historyczny dotyczy prawnych regulacji dzieciobójstwa do początku XX w. i nie uwzględnia kontekstu współczesnego.

rozcłódkowanie ciała i zabijanie³⁹. Reperkusje i ostracyzm społeczny dotyczyły nie tylko sprawczyń, ale także osoby, które udzielały wsparcia i pomocy zbrodniarkom. Takie podejście do dzieciobójstwa było widoczne w średniowieczym prawie karnym polskim i szkockim⁴⁰.

Bogaty materiał ilustrujący politykę wobec dzieciobójstwa w XVI–XVIII w. zawiera polskie prawo miejskie. Zaliczano je do kategorii przestępstw kwalifikowanych. Czyn definiowano jako zabójstwo dziecka przez matkę w okresie porodu lub wkrótce po nim⁴¹. Sprawczyniami były kobiety niezamężne, służące, rodzące dzieci nieślubne; w rzadszych przypadkach kobiety zamężne i wdowy. Głównym motywem popychającym kobiety do zbrodni był wstyd przed ujawnieniem ciąży i ostracyzm społeczny. Jak pisze Marcin Kamler, „zdecydowana większość dzieciobójstwa była wywoływana przede wszystkim przez wstyd, presję miejskich społeczności oraz załamanie psychiczne młodych samotnych i niedojarzających dziewczyn”⁴². Kobiety zabijały dzieci poprzez uduszenie, złamanie kręgosłupa i utopienie. Zwłoki były zwykle zakopywane w ziemi i ukrywane w gnoju. Z praktyki sądów miejskich wynika, że dzieciobójstwo karano wyjątkowo surowo. Do najczęściej wymierzanych sankcji należało topienie, spalanie, ścięcie, nabijanie na pal czy zakopanie żywcem⁴³. Podobnie jak w prawie miejskim w praktyce sądów wiejskich dzieciobójstwo stanowiło kwalifikowaną formę zabójstwa, analogicznie jak ojcobójstwo, matkobójstwo czy małżonkobójstwo. Przez pojęcie dzieciobójstwa rozumiano także sztuczne spędzenie płodu. Zabicie dziecka karano śmiercią⁴⁴.

Surową politykę względem dzieciobójstwa kontynuowano w wiekach następnych. Tytułem przykładu, zgodnie z Kodeksem karzącym z 1818 r., który obowiązywał w Królestwie Polskim do 1847 r., matka, która pozbawiła życia dziecko z prawego łoża, była karana dożywotnim więzieniem warownym. Ustawa z 1818 r. została zastąpiona Kodeksem kar głównych i poprawczych. W myśl prawa z 1847 r. dzieciobójstwo motywowane strachem przed potępieniem przez opinię publiczną było karane pracą w zakładach fabrycznych. Nieumyślne zabójstwo dziecka penalizowano zesłaniem na Syberię⁴⁵.

³⁹ Prawo nakładało surowe sankcje nie tylko na matki, które pozbawiały życia nowonarodzone dzieci, ale także na kobiety przerywające ciążę. *Postępek sądów około karania na gardle* Bartłomieja Groickiego z 1559 r. dzieciobójstwo karał w następujący sposób: „Białągłowa jeśliby która plód swój, który by już żywy był, a członki na nim było rozeznąć, zabiła – ta według obyczajmu ma żywo być zakopana a palem przebita. Wszakóż przestrzegając tego, żeby druga za srogością takowego skarania, w desperacją nie przyszła, może być utopiona. Ale gdyby takowy okrutny uczynek w której ziemi albo w mieście przygadzał się często, dla większego strachu i przykładu drugim złym białymgłowam mają być według wyżej opisanego obyczajmu karany; albo takowa białągłowa, pierwej niżliby ją utopiono, ma w ogniu rozpalonymi kleszczami być targana, według nauki a rady ludzi w prawie biegłych”. Groicki, *Ten postępek wybran jest z praw cesarskich*, 83.

⁴⁰ Kamler, „Infanticide in the Towns of the Kingdom of Poland”, 33–49; Kilday, *A History of Infanticide in Britain*, 2–5; Książopolska-Breś, *Odpowiedzialność karna za dzieciobójstwo*, 11–2.

⁴¹ Inaczej niż współcześnie. Na gruncie art. 149 ustawy z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. 2025 poz. 383) dzieciobójstwo definiowane jest jako zabójstwo dziecka przez matkę w okresie porodu pod wpływem jego przebiegu.

⁴² Kamler, *Złoczyńcy. Przestępczość w Koronie*, 268.

⁴³ Rosa, *Przestępstwa z użyciem przemocy*, 148–53; Mikołajczyk, „Stosując się do prawa wyraźnego...», 201–16; Książopolska-Breś, *Odpowiedzialność karna za dzieciobójstwo*, 17–9; Kamler, „Infanticide in the Towns of the Kingdom of Poland”, 33–49.

⁴⁴ Łaszewski, *Wiejskie prawo karne*, 70.

⁴⁵ Markiewicz, „Przestępstwa przeciwko rodzinie”, 112–30; Książopolska-Breś, *Odpowiedzialność karna za dzieciobójstwo*, 23–27; Sekuła, „O zbędności jednego z typów uprzywilejowanych zabójstwa”, 40–50; Hinc, „Przestępstwo dzieciobójstwa”, 51–66.

Kodeksy drugiej połowy XIX w. klasyfikowały dzieciobójstwo jako uprzywilejowaną formę zabójstwa⁴⁶. Podmiotem przestępstwa była matka. Za przedmiot przestępstwa uznawano dziecko nienarodzone. Kodeks Tagencewa, podobnie jak ustawa karna niemiecka, określał dzieciobójstwo wyłącznie jako zabicie dziecka urodzonego poza związkiem małżeńskim. Bez znaczenia pozostawał fakt, czy kobieta była w czasie poczęcia i porodu zamężna z mężczyzną niebędącym ojcem dziecka. Prawo karne austriackie definiowało dzieciobójstwo jako zabicie dziecka ślubnego i nieślubnego. Dzieciobójstwo karano surowo poprzez umieszczenie matki w zakładzie karnym⁴⁷.

Prawo szkockie, podobnie jak prawo obowiązujące na ziemiach polskich, wprowadzało surowe sankcje za zabójstwo dziecka. Dzieciobójstwo było powszechnym problemem szkockiego wymiaru sprawiedliwości w XVIII i XIX w. Jak szacuje Rachel E. Bennett, w okresie 1740–1834 za zabójstwo skazano 36 kobiet, z czego 23 za dzieciobójstwo. Głównymi motywami dzieciobójstwa były nieślubna ciąża, sytuacja finansowa, obawa przed potępieniem społecznym. Wiele sprawczyń pozostawało w relacji podległości służbowej z ojcem dziecka. Kobiety najczęściej pozbawiały dzieci życia poprzez uduszenie⁴⁸. Do innych metod doprowadzenia dziecka do śmierci należały: utopienie, porzucenie, okaleczenie⁴⁹. W 1690 r. parlament szkocki wydał *Act Anent Child Murder*, ustawę wzorowaną na prawie angielskim z 1624 r.⁵⁰ Jak czytamy w preambule, restrykcyjne prawo miało przeciwdziałać licznym przypadkom uśmiercania nowonarodzonych dzieci przez matki. Postępowanie karne przeciwko kobiecie wszczynano wówczas, gdy podejrzana zataiła ciążę. Karę wymierzano nie tylko, gdy doszło do ujawnienia zwłok noworodka, ale także gdy dziecko zaginęło i nie udało się ustalić miejsca jego pobytu lub pochówku⁵¹. Jak zauważa Deborah A. Symonds, ustawa zaprzeczała zasadzie domniemania niewinności. Na gruncie prawa zakładano, że dzieciobójstwo zostało popełnione, gdy spełnione zostały trzy przesłanki, a mianowicie ukrycie ciąży, samodzielny poród bez asysty położnej i brak dziecka. Nie brano pod uwagę stanu psychicznego matki

⁴⁶ Karane było także zabicie płodu. Ustawy państw zaborczych różnicowały wymiar kary za spędzenie płodu. Makowski, *Prawo karne. O przestępstwach w szczególności*, 261–4; *Kodeks Karny z r. 1903 (przekład z rosyjskiego)*; *Kodeks karny Rzeszy Niemieckiej z dnia 15 maja 1871 r.*; *Ustawa karna z dnia 27 maja 1852 r.*

⁴⁷ Makowski, *Prawo karne. O przestępstwach w szczególności*, 258–61; *Kodeks Karny z r. 1903 (przekład z rosyjskiego)*; *Kodeks karny Rzeszy Niemieckiej z dnia 15 maja 1871 r.*; *Ustawa karna z dnia 27 maja 1852 r.*; Prusik, „Dzieciobójstwo w aspekcie historycznym”, 44–5.

⁴⁸ Bennett, *Capital Punishment*, 102–7.

⁴⁹ Kilday, *A History of Infanticide in Britain*, 96–101.

⁵⁰ W XVII i XVIII w. do systemu prawnego wielu państw wprowadzano surowe sankcje karne wobec kobiet dokonujących dzieciobójstwa. W drugiej połowie XVII w. w Europie następuje swoisty „wysyp” ustawodawstwa skierowanego przeciwko kobietom, głównie niezamężnym. Znakomitym przykładem represyjnej ustawy jest *Act to Prevent Destroying and Murthering of Bastard Children (Concealment of Birth of Bastards Act)* z 1624 r. McIlvenna, „Killing in Secret”, 15–30. Jak zauważa Anne-Marie Kilday, postawa legislatora wynikała z trzech powodów: forsowanego wówczas postulatu ochrony życia nienarodzonych dzieci, koncepcji macierzyństwa jako wrodzonej, właściwej płci żeńskiej predyspozycji do posiadania potomstwa i kontroli moralności społecznej przez instytucje państwowe i kościelne mającej na celu przede wszystkim przeciwdziałanie związkom przygodnym. Kilday, *A History of Infanticide in Britain*, 15–6. Dopiero pod koniec XVIII w. pojawiły się postulaty łagodniejszego karania dzieciobójczyń. Na zmianę postrzegania przestępstwa dzieciobójstwa wywarły wpływ forsowane wówczas teorie prawa karnego, między innymi poglądy takich myślicieli jak Cesare Beccaria (1738–1794), przedstawiciela humanitaryzmu prawniczego.

⁵¹ <https://www.rps.ac.uk/trans/1690/4/111> (dostęp: 20.03.2023).

w chwili porodu ani kondycji fizycznej noworodka⁵². Krytycznie o szkockim prawie wypowiada się także Anne-Marie Kilday. Autorka zaznacza, że wielokrotnie wydawano wyrok skazujący pomimo braku bezpośrednich dowodów lub na podstawie wątpliwego materiału dowodowego⁵³. Obowiązujące prawo nie znajdowało posłuchu społecznego. Kary uważano za zbyt wysokie w stosunku do wagi czynu. W XIX w. pojawiły się głosy nawołujące do zmiany przepisów⁵⁴. Ustawa szkocka pozostała w mocy do 1809 r., kiedy zastąpiono ją *Concealment of Birth (Scotland) Act 1809*. Ustawodawca wyróżnił *concealment* jako odrębny czyn zagrożony karą do dwóch lat pozbawienia wolności. Zgodnie z definicją podaną w ustawie *concealment* polegał na zatajeniu przez kobietę ciąży i porodu. Odpowiedzialność karna za wskazany akt warunkowana była zgonem dziecka. Kobiecie stawiano zarzut popełnienia *concealment* także w przypadku zaginięcia nowo narodzonego dziecka⁵⁵.

4. Dzieciobójstwo w świetle wybranych ballad szkockich i polskich

Balladą traktującą o dzieciobójstwie jest *The Cruel Mother*. Istnieje kilka wersji tego utworu różniących się od siebie detalami. Pierwsza zwrotka opisuje okoliczności poprzedzające popełnienie przestępstwa. Jak dowiadujemy się z tej części utworu, bezimienna dziewczyna zachodzi w ciążę z synem urzędnika: „There lives a lady in London,/ All alone and alone ee/ She’s gane wi bairn to the clerk’s son/ Down by the green wood sae bonnie”⁵⁶. Rzeczownik *bairn*, wywodzący się ze staroangielskiego *bearn*, oznacza dziecko. Child w swym zbiorze ballad łączy inne wersje *The Cruel Mother*, które podają, że intymna relacja łączyła dziewczynę z urzędnikiem jej ojca⁵⁷. W kolejnych liniżkach ballady znajdujemy opis porodu. Dziewczyna potajemnie rodzi dwóch chłopców w lesie. Inne warianty tego samego utworu informują, że kobieta urodziła jedno dziecko. Narrator ballady zdaje nam także relację z zabójstwa. Chłopcy zostają pozbawieni życia przy pomocy małego nożyka: „But she took out a little pen-knife,/ And she parted them and their sweet life”⁵⁸. Inne wersje ballady dodają, że tuż przed ugodzeniem dzieci kobieta przywiązuje ich ręce do stóp paskiem od spódnicy lub wstążkami do włosów⁵⁹.

⁵² Symonds, *Weep Not for Me*, 128.

⁵³ Kilday, *A History of Infanticide in Britain*, 25.

⁵⁴ *Ibid.*, 113–6.

⁵⁵ <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo3/49/14> (dostęp: 19.03.2023). Nowe ustawodawstwo dotyczące dzieciobójstwa wprowadzono w Wielkiej Brytanii w latach dwudziestych XX w. W 1922 r. uchwalono *Infanticide Act*, który obowiązywał na terenie Anglii i Walii do 1938 r. Definiował dzieciobójstwo jako czyn polegający na zabójstwie dziecka poniżej 12. miesiąca życia wywołany przebiegiem porodu. Szkockie prawo nie przyjęło rozwiązań angielskich. W prawie karnym Szkocji nie wyróżnia się dzieciobójstwa jako odrębnej kategorii czynów zabronionych. Zabicie dziecka *ścigane* jest jako zabójstwo (*homicide*). Kilday, *A History of Infanticide in Britain*, 187–9.

⁵⁶ Lyle, *Scottish Ballads*, 248.

⁵⁷ Child, *The English and Scottish Popular Ballads*, 218–26.

⁵⁸ Lyle, *Scottish Ballads*, 249.

⁵⁹ Child, *The English and Scottish Popular Ballads*, 218–26.

W drodze powrotnej z miejsca zbrodni tytułowa okrutna matka dostrzega zamek i dwóch bawiących się chłopców. W niektórych wersjach ballady matka spotyka dzieci u progu kościoła, co wzmagą religijną wymowę utworu⁶⁰. Gdyby chłopcy byli moimi dziećmi, snuje w myślach kobieta, byłiby przedziani w stroje uszyte z jedwabiu i skór sobolowych. Okazuje się, że napotkane dzieci to zmarłe pociechy morderczyni, które nawiedziły kobietę, aby przekazać jej smutną przepowiednię. Dzieci są teraz w niebie. Matkę po śmierci czeka okrutna kara za czyn, którego dokonała. Kobieta będzie cierpieć męki w piekle: „But now we’re in the heavens hie,/ And you’ve pains o hell to drie”⁶¹. Jak zauważa Freedman, dialog matki z zamordowanymi dziećmi należy do jednej z najbardziej makabrycznych scen brytyjskiej poezji⁶². W wersji ballady w *The Oxford Book of Ballads* znajduje się inny opis historii okrutnej matki. Poród następuje nieopodal krzewu cierniowego („below a thorn”), co podkreśla cierpienie kobiety. Narrator tej ballady wkłada w usta bohaterki słowa, które wyrażają uczucia względem noworodka: „Smile na sae sweet, my bonie babe;/ And ye smile sae sweet, ye’ll smile me dead”⁶³.

O dzieciobójstwie traktuje również ballada *Marie (Mary) Hamilton*. Tytułowa Mary, pełniąca służbę na dworze królowej Szkocji, zachodzi w niechcianą ciążę z urzędnikiem królewskim. W niektórych wersjach ballady do kontaktu cielesnego dochodzi pomiędzy Mary a królem. Scena zabójstwa dziecka opisana jest w następujący sposób: „She’s tyed it in her apron/ And she’s thrown it in the sea;/ Says, Sink ye, swim ye, bonny wee babe!/ You’ll neer get mair o me”⁶⁴. Jak informuje przytoczony fragment, matka owija ciało niemowlęcia w fartuch i rzuca je do morza. W zbiorze *The Oxford Book of Ballads* treść ballady eksponuje stan psychiczny matki w chwili popełnienia czynu. Jeden z fragmentów jest warty uwagi: „Oh Mary Hamilton has born a babe/ And slain it in her sorrow”⁶⁵. Narrator podkreśla, że Mary jest pogrążona w smutku (*sorrow*). Przygnębienie jest niewątpliwie symptomem szoku poporodowego. Zabicie noworodka przychodzi matce z trudem. Nie dokonuje zbrodni z wyrachowania, ale z rozpacz. Mord wychodzi na jaw. Początkowo dziewczyna zaprzecza zabójstwu. Kiedy królowa pyta, gdzie jest dziecko, Mary przekonuje, że nie była w stanie błogosławionym. Dwór nie daje jednak wiary dziewczynie. Mary zostaje pociągnięta do odpowiedzialności karnej za zabójstwo dziecka przed sądem w Edynburgu, który skazuje ją na karę śmierci przez powieszenie. Kobietę wysłano na śmierć pomimo braku bezpośredniego dowodu przestępstwa – ciała noworodka. Taka literacka reprezentacja dzieciobójstwa pozostaje w zgodzie z prawem. Jak wyjaśniono wyżej, samo zatajenie ciąży i porodu wystarczało, aby postawić kobiecie zarzuty. Odbiorcę może zaskakiwać szybkie tempo postępowania karnego. Na mocy *Murder Act* z 1752 r., egzekucja musiała zostać wykonana następnego dnia po wydaniu wyroku, chyba że jej termin przypadał na niedzielę⁶⁶. Narrator opisuje przejście Mary ulicami dzielnicy Canongate w centrum Edynburga na szafot. Doprowadzenie skazanej na

⁶⁰ *Ibid.*, 218–26.

⁶¹ Lyle, *Scottish Ballads*, 249.

⁶² Freedman, „With Child: Illegitimate Pregnancy”, 11.

⁶³ Kinsley, *The Oxford Book of Ballads*, 68.

⁶⁴ Lyle, *Scottish Ballads*, 250.

⁶⁵ Kinsley, *The Oxford Book of Ballads*, 329.

⁶⁶ Obowiązująca do 1834 r. ustawa zakazywała pochówku sprawcy. Skazanego wieszano i pozostawiano jego ciało do całkowitego rozkładu. Popularną praktyką było tzw. *post-mortem punishment*, które polegało na przekazaniu ciała skazanego na cele medyczne. Więcej na ten temat: Bennett, *Capital Punishment*.

śmierć obserwuje licznie zgromadzony tłum. Wśród widowni znajdują się kobiety, które ronią łzy na widok Mary. Zbrodniarka żałuje swego czynu. Zwraca się bezpośrednio do kobiet płaczących nad jej losem słowami: „Ye need nae weep for me, she says,/ Ye need nae weep for me; / For had I not slain mine own sweet babe./ This death I wadna dee”⁶⁷. Na uwagę zasługuje sposób, w jaki Mary opisuje dziecko. Wspominając niemowlę, używa zwrotu „mine own sweet babe” (w polskim przekładzie: moje słodkie dzieciątko). Informacja o więzi łączącej matkę i dziecko umacnia u odbiorcy ballady wrażenie, że do zbrodni mogło dojść w wyniku szoku poporodowego. Ballada odzwierciedla rzeczywisty rytuał egzekucyjny XVIII i XIX w. Procesja skazanego ulicami miasta na miejsce straceń odbywała się w asyście straży i licznie zgromadzonej publiczności. Integralną częścią widowiska była także *dying speech*, przedśmiertna mowa skazanego skierowana do tłumu⁶⁸. Ostatnia zwrotka utworu zawiera aluzje historyczne: „Last nicht there was four Maries,/ The nicht there ‘I be but three;/ There was Marie Seton, and Marie Beton,/ And Marie Carmichael, and me”⁶⁹. Cztery Marie, o których wspomina bohaterka ballady, to Mary Seton (1542–1615), Mary Beaton (1543–1597), Mary Livingston (1541–1579) i Mary Fleming (1542–1581). Wymienione kobiety służyły na dworze królowej Szkocji. Lynn Wollstadt zwraca uwagę, że niektóre wersje ballady eksponują wyjątkową urodę bohaterki. Mary rozpacza nad swą pociągającą aparycją, obwiniając swoje „różane policzki” zdobiące jej lico za końcowy upadek. Atrakcyjny wygląd sprawia, że dziewczyna staje się obiektem pożądania króla. Jak zaznacza badaczka, taka projekcja historii o Mary Hamilton stawia dziewczynę w pozycji ofiary, a nie sprawcy⁷⁰.

Problematykę dzieciobójstwa podejmowano w kartach *broadside ballads*. Przykładem *broadside ballad*, która porusza temat dzieciobójstwa, jest *Margaret Bell’s Lament*. Utwór stanowi pierwszoosobową narrację Margaret Bell, która została skazana na karę śmierci za zabójstwo nieślubnego dziecka przez High Court w Glasgow 5 stycznia 1853 r. Z pierwszej części ballady dowiadujemy się o związku bohaterki z młodym mężczyzną. Na wieść o ciąży kochanek porzuca dziewczynę. W kolejnych liniżkach tekstu Margaret wyjaśnia, dlaczego dokonała zbrodni. Bieda i brak wsparcia ze strony ojca nienarodzonego dziecka popychają matkę do zabójstwa: „When my child was born/ I was in poverty’s grasp,/ And adversity blew with her cold bitter blast,/ While he proved false that I loved so well,/ The mind became frantic of poor Margaret Bell”. Margaret opisuje stan, w jakim się znalazła, przymiotnikiem *frantic*, który oznacza szaleństwo, panikę i lęk. Ze słów dziewczyny wynika, że jej kondycja psychiczna nie pozwalała trzeźwo ocenić sytuacji. Tragiczne położenie zmusza Mary do żebractwa i kradzieży. Ostatecznie to szatan podżega matkę do mordu dziecka: „My sad situation, nought but misery in my view,/ And he proving false that vowed to be true;/ I could see no way for me, but beg, starve, or steal,/ And satan whisper’d to me, your baby go kill”. Mary została osądzona i skazana na karę śmierci. Wyroku nie wykonano dzięki petycji mieszkańców Paisley skierowanej bezpośrednio do królowej z prośbą o ulaskawienie: „I was tried and found guilty of base cruelty,/ And received my sentence to die on a tree;/ But the people in and

⁶⁷ Lyle, *Scottish Ballads*, 251.

⁶⁸ Bennett, *Capital Punishment*, 125–32.

⁶⁹ Lyle, *Scottish Ballads*, 252.

⁷⁰ Wollstadt, *Controlling Women*, 309.

round Paisley did much for me./ And petitions forwarded to the Queen's Majesty"⁷¹. Według Uny McIlvenny ballada o Margaret Bell ilustruje zmianę w postrzeganiu dzieciobójstwa, jaka nastąpiła w XIX w. Ustawodawstwo penalizujące dzieciobójstwo karą śmierci nie znajdowało społecznej aprobaty. Nowe nastawienie do zabójstwa dziecka wynikało z wielu czynników, między innymi z rozwoju medycyny, psychiatrii i prawa dowodowego⁷². Mary nie straciła co prawda życia na szubienicy, ale została zesłana do kolonii karnej, najprawdopodobniej w Australii.

Inna wersja ballady *Lamentation of Margaret Bell, at present under Sentence of Death in Paisley Jail* podaje więcej szczegółów odnośnie do okoliczności popełnienia czynu i *modus operandi*. Bohaterka kieruje swe słowa z więzienia w Paisley, gdzie została osadzona po dokonaniu zabójstwa dziecka. Podobnie jak w wyżej cytowanej literackiej projekcji sprawy zbrodniarka wyraża żal po stracie dziecka. Przyjmuje z pokorą karę i cierpliwie oczekuje na śmierć. Dzieciobójstwo, jak przyznaje sama skazana, jest nie tylko przestępstwem zakazanym przez ustawę, ale także ciężkim grzechem, który ciąży na morderczyni niczym kajdany: „But the weight of my sins are heavier on me,/ For I murdered my child, how can I look for mercy;/ Oh! no, I must die upon the gallows tree”. Ballada zawiera przejmującą scenę ukazującą niezwykłą więź matki i dziecka. W listopadową noc matka tuli do swej piersi nowo narodzone kwilące dziecko: „Cold was the night on the sixteenth of November./ As straight with my child close press'd to my breast;/ My bosom was swelling, my tears fast were falling,/ As hush, hush, I cried, to lull my baby to rest”. Tkliwy obraz dziecka w ramionach matki stoi w kontrze do dalszej części utworu. Kolejny fragment zdradza odbiorcy, że dziecko zostało zabite, a następnie wrzucone do wody: „By the Crofthead Bleachfield I careless did wander/ To the edge of the pond where I thought none did see./ There I murdered my babe, and threw it in the water,/ For which I must die upon the gallows tree”. Ciało noworodka odnaleźli rano robotnicy. Margaret próbowała uciec do Bogshaw. Została wkrótce ujęta i postawiona przed wymiarem sprawiedliwości. Datę egzekucji wyznaczono na 26 stycznia. W finale ballady Margaret sięga pamięcią do czasów dzieciństwa. Przywołuje w myślach matkę, która, niańcząc małą dziewczynkę, nie przypuszczała, że w przyszłości zawiśnie ona na szubienicy. Balladę kończy przestroga, aby nigdy nie podnosić ręki na swoje dzieci⁷³.

Inną protagonistką *broadside ballads*, o której warto wspomnieć w tym opracowaniu, jest Maria Ann Taylor, skazana za dzieciobójstwo w 1836 r. Jak czytamy w prologu poprzedzającym balladę, Maria nawiązała znajomość z synem kupca z Dundee. W lokalnej społeczności kochanek Marii nie cieszył się dobrą opinią. Ojciec zaledwie siedemnastoletniej dziewczyny John George Taylor sprzeciwiał się związkowi córki z łajdakiem. Uczucie, którym Maria darzyła kochanka, było jednak zbyt silne, aby zakończyć toksyczną relację. Do eskalacji rodzinnego konfliktu doszło, gdy Maria zaszła w ciążę. W przypiływie złości ojciec wyrzucił dziewczynę z domu. Pozostawiona sama sobie, bez pomocy najbliższych, Maria zdecydowała się na desperacki krok. Po tym, jak urodziła chłopca, wyjęła nożyce z kieszeni i zabiła noworodka. Ciało dziecka odkryto

⁷¹ <https://omeka.cloud.unimelb.edu.au/execution-ballads/items/show/886> (dostęp: 19.03.2023).

⁷² McIlvenna, „Killing in Secret”, 28.

⁷³ <http://ballads.bodleian.ox.ac.uk/static/images/sheets/15000/13214.gif> (dostęp: 19.03.2023); <https://omeka.cloud.unimelb.edu.au/execution-ballads/items/show/882> (dostęp: 19.03.2023).

następnego dnia. Ława przysięgłych, która orzekała w sprawie Marii, uznała dziewczynę za winną zarzucanego jej czynu. Członkowie ławy przysięgłych rekomendowali ułaskawienie oskarżonej ze względu na jej młody wiek i okoliczności popełnienia mordu. Wyrok wykonano i Maria została stracona na szubienicy. Ballada o Marii napisana jest w pierwszej osobie. Zbrodniarka przyznaje się do popełnionego czynu. Zbrodnia, której dokonała, zasługuje na potępienie zarówno w świetle prawa kościelnego, jak i świeckiego: „Doomed by decree of God most high,/ Condemned by laws most just./ I an unhappy death must die,/ A flower untimely crushed”⁷⁴.

Folklor polski nie ustępuje pod względem obfitości materiału traktującego o dzieciobójstwie. W zbiorze ballad znajdujemy utwór o dziewczynie o imieniu Olana, która dokonuje dzieciobójstwa. Akcja ballady dzieje się w Dobczycach. Pewnego dnia jedna z dziewczyn koszących trawę oddała się od pozostałych. W sekrecie przed innymi pracownicami rodzi na polu dziecko: „Tam co ona zesła/ pod zieloną miedze,/ tamok ci ona tam/ sana porodziła”⁷⁵. Dziewczyna przez chwilę waha się co do losu niemowlęcia: „A sanu, mój sanu,/ co ci mam zrobity,/ ci hlawu krócity,/ cy w dunaj wrzucity?”⁷⁶. Ostatecznie decyduje się utopić dziecko. Ciało zabitego chłopca odnajdują koniarze, którzy informują o zabójstwie miejscowych włodarzy: „Hlawy mu nie skróciła,/ w dunaj rzuciła,/ tam koniarze paśli,/ to dzieciątko znaśli”⁷⁷. Dziewczyny koszące trawę zostają wezwane na świadków tragicznego zdarzenia. Bez zastanowienia wskazują, że dzieciobójczynią jest Olana. W kolejnych liniijkach ballady najpierw przedstawiciel władzy, a następnie ojciec Olany wzywają dziewczynę do poddania się prawu zwrotem „pójdźże ty do prawa”⁷⁸. Warto dodać, że literacka historia Olany ludzaco przypomina akta sprawy niejakiej Katarzyny Szewcownej, skazanej w Dobczycach 15 kwietnia 1704 r. na karę śmierci przez przebicie palem, a następnie zakopanie żywcem lub utopienie. Jak czytamy w aktach: „w sobotę kwietną [15 III] roku terażniejszego potajemnie porodziła dziecię pierący chusty i wrzuciła go w staw pod lód, które to dziecię pasterze, pasąc bydło około stawu, znaleźli we trzy niedziele pływające już nieżywe”⁷⁹. Sąd wójtowski dobczycki powołał się na art. 80 praw cesarskich Bartłomieja Groickiego: „Matki które dzieci swe tracą abo zabijają, jako mają być karane”⁸⁰.

Dzieciobójczyni jest główną bohaterką ballady zatytułowanej *Burmistrzanka*. Córka burmistrza (w innych wersjach wójta)⁸¹ nawiązuje intymną relację z Jasiem. Spotkania pary skutkują ciążą. Śmierć niemowlęcia następuje wskutek utonięcia. Jak podaje jedna ze zwrotek ballady, matka rzuca ciało dziecka w rzekę z nadzieją, że zostanie ono odnalezione przez młynarza: „Takci je długo nosiła,/ aż je na dunaj puściła,/ Płyńże, dzieciąteczko, do młyňa,/ rusz młynarzowi kamienia”⁸². Młynarz dostrzega martwe niemowlę

⁷⁴ <http://ballads.bodleian.ox.ac.uk/static/images/sheets/10000/06213.gif> (dostęp: 20.03.2023).

⁷⁵ Jaworska, *Katalog polskiej ballady ludowej*, 119.

⁷⁶ *Ibid.*

⁷⁷ *Ibid.*, 120.

⁷⁸ *Ibid.*

⁷⁹ Mikula, *Księga kryminalna miasta Dobzyc*, 53.

⁸⁰ *Ibid.*, 55. W tej samej edycji znaleźć można oskarżenie o dzieciobójstwo datowane na 1655 r. przeciwko wdowie o imieniu Katarzyna. Kobieta została skazana przez sąd dobczycki na karę śmierci poprzez ścięcie mieczem.

⁸¹ Zob. Przyboś, *Jabloneczka*, 96–8.

⁸² Jaworska, *Katalog polskiej ballady ludowej*, 118.

i zawiadamia o znalezisku lokalnych włodarzy. Celem wykrycia sprawczyni wszystkie panny zostają zwołane do miasta. Wśród zgromadzonych dziewczyn znajduje się tytułowa burmistrzanka, która przyznaje się do haniebnego czynu. Dzieciobójczyni jako pokutę prosi o śmierć przez spalenie i rozsypanie prochów na polu⁸³.

Do ludowej powiastki o burmistrzance nawiązał w swej twórczości Jan Kasprówic. *Pieśń o Burmistrzance* jest autorską projekcją historii tytułowej córki burmistrza skazanej za zabicie dziecka. Zdaniem Konrada Górskiego Kasprówic stworzył tekst „operujący subtelnymi środkami arcyzmu i głęboko wzruszający”⁸⁴. Latem, wczesnym porankiem, rybacy udają się na jezioro, aby zarzucić sieci. Zamiast ryb wyławiają z wody ciało noworodka. O znalezisku zawiadamiają burmistrza, który stoi na straży prawa i porządku: „Niewiniątko ułowili,/ Niosą je do miasta:/ – Każde dzwonom bić, burmistrzu,/ Gdzież ta zła niewiasta?!”⁸⁵. Mężczyźni są zgodni co do kary dla sprawczyni. Dziewczyna w ich opinii zasługuje na śmierć: „Gdzież ta matka? Gdzież zbrodniarka?/ Dziewczyna czy pani?/ Wstydem serce napelniła,/ Miecz katowski dla niej”. W podobnym tonie utrzymana jest kolejna zwrotka: „Miecz katowski albo topiel/ Na wieczną pogardę –/ Każde dzwonom bić, burmistrzu,/ Sądy sprawuj twarde!...”⁸⁶. Przed burmistrzem, sędzią w sprawie, stają wszystkie młode dziewczyny z wyjątkiem burmistrzanki. Kasprówic odchodzi od prezentacji dzieciobójczyni jako wyzutej z wszelkich uczuć zbrodniarki. Wkłada w jej usta słowa, które wskazują na emocjonalną więź z dzieckiem: „– Nie będziesz mi w słońcu rosło/ Jak ten kwiatek w polu,/ Patrząc w oczy mi nie będziesz,/ Dusza kona z bólu!...”⁸⁷. Kobieta jest świadoma wagi dokonanego czynu i godzi się na wymierzoną karę i potępienie: „Pospieszyl pachołkowie,/ Przed sądy ją wiodą –/ Na topielną śmierć skazano/ Burmistrzankę młodą”⁸⁸. W chwili śmierci zbrodniarka wpada w rozpacz. Pragnie dla siebie ratunku. Prosi o pomoc ojca i siostrę, ale ci pozostają obojętni na los krewnej. Jedynie matka dziewczyny błaga o odstąpienie od kary. Jak słusznie skomentował Górski, Kasprówic nawiązał w swej wersji do maksymy *dura lex sed lex*, przeciwstawiając jej moc miłosierdziu. Cytując za autorem, „Dwie sprawiedliwości: jedna, wynikająca z litery prawa, druga – z miłosierdzia wobec grzesznika. Te dwa głosy przewijają się przez cały utwór, czasem kontrapunktując się z sobą, czasem rozlegając się solo, zależnie od sytuacji”⁸⁹. Ostatnie wersy wiersza informują, że zrozpaczona matka rzuca się w wodę, by zginąć w jej otchłani wraz z córką. „Konflikt między sprawiedliwością litery prawa i sprawiedliwością miłosierdzia został rozstrzygnięty na rzecz ewangelicznego nakazu miłości”⁹⁰. Łatwo dostrzec tutaj podobieństwo do ballady o Margaret Bell. Sprzeciw społeczności Paisley wobec skazania Margaret na śmierć i postawa matki burmistrzanki wyrażają dezaprobatę wobec twardego prawa egzekwowanego przez nieustępliwego sędziego.

W zbiorze ballad z regionu Warmii i Mazur znajduje się krótki utwór *Jedzie Rybak po Wodzie*, który tematycznie nawiązuje do *Burmistrzanki*. Pewnego dnia rybak dostrzega

⁸³ *Ibid.*, 118–9.

⁸⁴ Górski, „Pieśń o Burmistrzance”, 153.

⁸⁵ Zgorzelski, *Ballada polska*, 623–4.

⁸⁶ *Ibid.*, 624.

⁸⁷ *Ibid.*, 627.

⁸⁸ *Ibid.*, 628.

⁸⁹ Górski, „Pieśń o Burmistrzance”, 157.

⁹⁰ *Ibid.*, 159.

w wodzie małe dziecko. Dziecko, a dokładnie dusza zmarłego noworodka, nawiązuje z mężczyzną dialog. Rybak pyta: „Coś ty, dziecię, zrobiło/ żeś nam wódeczkę zmaciło?” Dziecko wyjaśnia, że zostało wrzucone do wody przez własną matkę: „Mnie matula wrzuciła, więc ja wodę zmaciłam”⁹¹. W dalszej części ballady dziecko prosi o spalenie jego ciała na popiół i rozsypanie prochów na polu. Kwiat róży lub lilii, który wyrosnie na posypanej prochem glebie, będzie pamiątką przypominającą o utraconym życiu. Antologia ballad w opracowaniu Maryny Okęckiej-Bromkowej zawiera pieśń *A za Dąbrównem na Polu*, ludzaco przypominającą omówioną wyżej *Burmistrzankę*, opowiadającą o wójtównie skazanej za zabójstwo dziecka poczętego ze związku z Jasiem⁹².

Kolejną balladą eksponującą motyw dzieciobójstwa jest utwór o dziewczynie, którą narrator nazywa Dorla. Dorla jest jedną z licznych kochanek właściciela browaru. Intymna relacja piwowara i pracownicy skutkuje ciążą. Dorla udaje się do ojca dziecka z prośbą o pomoc. Mężczyzna nie poczuwa się jednak do odpowiedzialności za nienarodzone dziecko i matkę. Odrzucona przez kochanka Dorla zabija niemowlę i zakopuje jego ciało w ogródku: „A ona to udusiła./ i do ogrodu zaryła”⁹³. Podobnie jak w przypadku Olany, zbrodnia Dorly wychodzi na jaw. Starsza siostra Dorly, jedyny świadek zabójstwa, donosi o zbrodni matce. Kobieta udaje się do kata, który ma ostatecznie wymierzyć sprawiedliwość dziewczynie⁹⁴.

W folklorze polskim, podobnie jak szkockim, częstym motywem jest kara piekielna za dokonanie zbrodni dzieciobójstwa. W zbiorze polskich ballad znajduje się utwór opowiadający historię dziewczyny, która pewnego razu spotyka na swej drodze pięknego młodzieńca. Mężczyzna okazuje się szatanem, który przybył po to, aby wymierzyć dzieciobójczyni sprawiedliwość. Kolejne fragmenty utworu odsłaniają rozmiar dokonanych zbrodni. Dziewczyna zabiła siedmioro dzieci: „Jedno leży pod ławą,/ przyrośnięte murawą./ Drugie leży pod progiem, /przytrzaśnięte barłogiem./ Trzecie leży pod łóżkiem,/ przykryłaś je fartuszkciem./ Czwarte leży w oborze/ i wyrzeka: mój Boże./ Piąte świński skarmiła,/ szóste w piecu spaliła./ Siódme leży w czyrzeniu./ nieszczęśliwy wianeczku!”⁹⁵ W podobnym tonie utrzymana jest ballada, występująca w wielu wariantach, pod tytułem *A w niedzielę po obiedzie*. W popołudniową niedzielę po wsi chodzi Bóg. Napotyka dziewczynę, która niesie dzban wody. Stwórca prosi nieznaną o wodę, ale ta odpowiada, że napój został zanieczyszczony liśćmi opadłymi z drzewa. Bóg ujawnia swoją prawdziwą tożsamość, wypominając dziewczynie grzechy. Kobieta zabiła swoje dzieci poprzez utopienie. Grzesznica podąży szybko do kościoła, aby przed najświętszym ołtarzem prosić o wybaczenie. Bohaterka zostaje zasypana ziemią lub ginie w ruinach świątyni⁹⁶.

⁹¹ Okęcka-Bromkowa, *Śpiewa wiatr od jezior*, 368.

⁹² *Ibid.*, 344–5.

⁹³ Jaworska, *Katalog polskiej ballady ludowej*, 122.

⁹⁴ *Ibid.*, 121–2.

⁹⁵ *Ibid.*, 270.

⁹⁶ <http://antologia.oskarkolberg.pl/pl-PL/SongByNumber/Religious/17> (dostęp: 10.03.2023); Lechocka, „«A w niedzielę po obiedzie chodził Pan Bóg po tym świecie»”, 273–84.

5. Zakończenie

Zgromadzony korpus tekstów pokazuje, że schemat fabularny ballad szkockich nie odbiega znacząco od schematu ballad polskich. Pierwsza część utworu przedstawia głównych aktorów tragedii: kochanków nawiązujących przygodną relację dopełnioną kontaktem cielesnym, w wyniku którego poczęte zostaje dziecko. Wstęp ballady koncentruje się na relacji damsko-męskiej, w której kobieta jest zawsze stroną pokrzywdzoną. W kolejnej odsłonie widzimy scenę zbrodni. Finał zapowiada konsekwencje mordu. W omawianych balladach występuje podobna kreacja matek mordujących dzieci. Sprawczyniami są młode, niezamężne dziewczyny, które ulegają zalotom mężczyzn. Ballady wzmacniają patriarchalny system wartości. Ojciec dziecka jest przedstawiany jako łowca, który poluje na kobietę. Gdy dochodzi do zbliżenia, porzuca ofiarę. W żadnej z zaprezentowanych ballad nie występuje postać ojca troszczącego się o losy dziecka i matki. Mężczyzna jest obecny jedynie w momencie prokreacji. Kobieta musi sama borykać się z trudem porodu i opieki nad noworodkiem.

Motywy dzieciobójstwa są także stałe: bieda, brak pomocy ze strony najbliższej rodziny i ojca dziecka, strach przed hańbą i odrzuceniem przez lokalną społeczność. Dokonując mordu nowo narodzonego dziecka matki uciekają się do różnych metod. Jako narzędzia zbrodni używają części własnej garderoby, noża i innych prostych narzędzi, wrzucają noworodka do wody. Wspólnym motywem ballad polskich i szkockich jest zabójstwo poprzez utopienie. Dzieci ponoszą śmierć także w wyniku uduszenia. *Modus operandi* w ujęciu literackim odzwierciedla relacje z rzeczywistych spraw sądowych kobiet skazanych za dzieciobójstwo. Niektóre ballady dają odbiorcy wgląd w stan emocjonalny matki w chwili popełnienia przestępstwa. Matki zabijają dzieci pod wpływem silnych przeżyć i stresu. Kobiety zabijają z desperacji, a nie z wyrachowania. Wskazuje na to język, jakim zwracają się do dzieci. Z ust matek płyną takie określenia jak „my sweet babe”, które świadczą o przywiązaniu do dziecka.

We wszystkich balladach trudno nie dostrzec przekazu moralizatorskiego. Oprawczynię zawsze spotyka zasłużona kara, najczęściej śmierć. Prawo nie ma litości dla kobiet, nawet jeśli czyn został dokonany w stanie wyłączającym trzeźwy osąd sytuacji. Twarde prawo, ale prawo – to przesłanie większości zgromadzonych ballad. Obok kary ziemskiej kobiety dotyka kara boska. Prawo świeckie przeplata się w tych utworach z prawem bożym. Dzieciobójczynie zostają skazane na wieczne potępienie i cierpienie w piekle. Dokonując charakterystyki ballad, warto wspomnieć o elementach nadprzyrodzonych. Zjawy i duchy ze świata zmarłych odwiedzają sprawczynie mordu, przypominając o dokonanym czynie. Powtarzającym się motywem utworów jest objawienie duszy zabitego dziecka. Zmarłe dzieci są zwykle posłańcami od Boga informującymi o karze, jaka nieuchronnie spotka matkę w piekle.

Warto na sam koniec podnieść kwestię literackich refleksji nad zmieniającym się prawem. Zmiany w postrzeganiu dzieciobójstwa, zwłaszcza postulat stosowania łagodniejszych kar wobec sprawczyń tego przestępstwa, znalazły wyraz w niektórych balladach. Przykładem takich tekstów są ballada o Margaret Bell i *Pieśń o Burmistrzance* Kasprowicza. Z wymienionych utworów bije społeczny protest przeciwko zabijaniu kobiet za dzieciobójstwo w majestacie prawa. Literatura była zapowiedzią nowych regulacji prawnych.

Bibliografia

Źródła drukowane

- Child, Francis J., red. *The English and Scottish Popular Ballads*. Vols. 5. Boston: Houghton, Mifflin and Company, 1882–1898.
- Kinsley, James, red. *The Oxford Book of Ballads*. Oxford, NY: Oxford University Press, 1989.
- Lyle, Emily, red. *Scottish Ballads*. Edinburgh: Canongate, 1997.
- Mikuła, Maciej, oprac. *Księga kryminalna miasta Dobczyc 1699–1737*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2013.
- Okęcka-Bromkova, Maryna, red. *Śpiewa wiatr od jezior. Pieśni ludowe Warmii i Mazur*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1966.
- Przyboś, Julian, red. *Jabłoneczka. Antologia polskiej pieśni ludowej*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1953.
- Reed, James, red. *The Border Ballads*. London: The Athlone Press, 1975.
- Reed, James, red. *Border Ballads: A Selection*. Manchester: Carcanet Press Limited, 1991.
- Sergent, Helen; Kittredge, George, red. *English and Scottish Popular Ballads*. Boston: Houghton, Mifflin and Co., 1904.
- Zgorzelski, Czesław, red. *Ballada polska*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1962.

Źródła internetowe

- „A w niedzielę po obiedzie”, Antologia polskich pieśni, Instytut Imienia Oskara Kolberga; <http://antologia.oskarkolberg.pl/pl-PL/SongByNumber/Religious/17> (dostęp: 10.03.2023).
- Lamentation of Margaret Bell at Present under Sentence of Death in Paisley Jail, <https://omeka.cloud.unimelb.edu.au/execution-ballads/items/show/882> (dostęp: 19.03.2023).
- Records of the Parliaments of Scotland to 1707, University of St Andrews, <https://www.rps.ac.uk/trans/1690/4/111> (dostęp: 20.03.2023).
- The Trial, Confession, and Execution of Maria Ann Taylor Who Was Executed at Perth, on Monday, April 4, 1836, for the Murder of her New-born Infant Child. <http://ballads.bodleian.ox.ac.uk/static/images/sheets/10000/06213.gif> (dostęp: 20.03.2023).
- „The Word on the Street”, <https://digital.nls.uk/broadsides/index.html> (dostęp: 19.03.2023)
- „Margaret Bell’s Lament”, <https://omeka.cloud.unimelb.edu.au/execution-ballads/items/show/886> (dostęp: 19.03.2023).
- <http://ballads.bodleian.ox.ac.uk/static/images/sheets/15000/13214.gif> (dostęp: 19.03.2023).

Źródła prawne

- Concealment of Birth (Scotland) Act 1809*, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo3/49/14> (dostęp: 19.03.2023)
- Groicki, Bartłomiej. *Ten postępek wybran jest z praw cesarskich...* Oprac. Bartosz Gałucha, red. Maciej Mikuła. Kraków, 2020, <https://iura.uj.edu.pl/dlibra/publication/1281/edition/612?q=groicki#description> (dostęp: 13.02.2025).
- Kodeks Karny z r. 1903 (przekład z rosyjskiego)*. Warszawa: Ministerstwo Sprawiedliwości, 1922.

Kodeks karny Rzeszy Niemieckiej z dnia 15 maja 1871 r. z późniejszymi zmianami i uzupełnieniami po rok 1918 wraz z ustawą wprowadzącą do kodeksu karnego dla Związku Północno-Niemieckiego (Rzeszy Niemieckiej) z dnia 31 maja 1870 r. Przekład urzędowy Departamentu Sprawiedliwości Ministerstwa B. Dzielnicy Pruskiej, <https://iura.uj.edu.pl/dlibra/publication/384/edition/131?q=kodeks%20karny%20rzeszy> (dostęp: 13.02.2025).

Ustawa karna z dnia 27 maja 1852 r. l. 117 dpp. z uwzględnieniem wszelkich zmieniających ją ustaw austriackich i polskich [...]. Oprac. Józef Wiktor Willaume, uzup. Marian Bodyński. Lwów: Maksymilian Bodek Księgarnia Nakładowa, 1929.

Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. 2025 poz. 383).

Opracowania

Atkinson, David. *The Anglo-Scottish Ballad and Its Imaginary Contexts*. Cambridge: Open Book Publishers, 2014.

Bennett, Rachel E. *Capital Punishment and the Criminal Corpse in Scotland, 1740–1834*. London: Palgrave Macmillan, 2018.

Browne, William Hand. „Scottish Ballads”. *The Sewanee Review* 20/2 (1912): 129–53.

Freedman, Jean R. „With Child: Illegitimate Pregnancy in Scottish Traditional Ballads”. *Folklore Forum* 24/1 (1991): 3–18.

Gazda, Grzegorz, red. *Słownik rodzajów i gatunków literackich*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012.

Gibb, Andrew D. *Students' Glossary of Scottish Legal Terms*. Edinburgh: W. Green & Son Ltd., 1946.

Górski, Konrad. „Pieśń o Burmistrzance”. *Roczniki Humanistyczne* 19/1 (1971): 153–60.

Hinc, Patrycja. „Przestępstwo dzieciobójstwa. Karalność przestępstwa w prawie karnym i kano-nicznym”. *Studia Prawnoustrojowe* 48 (2020): 51–66.

Jaworska, Elżbieta. *Katalog polskiej ballady ludowej*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1990.

Jaworska-Biskup, Katarzyna. „Instytucje i terminologia prawa średniowiecznej Szkocji”. *Zeszyty Prawnicze* 20/1 (2020): 45–84.

Jaworska-Biskup, Katarzyna. *Selected Medieval Literature from Wales, Scotland and England Reflecting Changes in Welsh and Scottish Law*. Szczecin: Uniwersytet Szczeciński, 2018.

Kamler, Marcin. „Infanticide in the Towns of the Kingdom of Poland in the Second half of the 16th and the First Half of the 17th Century”. *Acta Poloniae Historica* 58 (1988): 33–49.

Kamler, Marcin. *Złoczyńcy. Przestępczość w Koronie w drugiej połowie XVI i pierwszej połowie XVII wieku (w świetle ksiąg sądowych miejskich)*. Warszawa: Instytut Historii PAN, 2010.

Kilday, Anne-Marie. *A History of Infanticide in Britain, c. 1600 to the Present*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2013.

Księżopolska-Breś, Agnieszka. *Odpowiedzialność karna za dzieciobójstwo w prawie polskim*. Warszawa: Oficyna a Wolters Kluwer business, 2016.

Kydryński, Juliusz. *Księga ballad angielskich i szkockich*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1980.

Lechocka, Ewelina. „«A w niedzielę po obiedzie chodził Pan Bóg po tym świecie» – o wizerunku Boga w mazurskich pieśniach ludowych”. W: *Protestanci na Mazurach. Historia i literatura. Studia*, red. Jarosław Ławski, Dariusz Zuber, Kazimierz Bogusz, 273–84. Białystok–Elk: Wydawnictwo Prymat, 2017.

Łaszewski, Ryszard. *Wiejskie prawo karne w Polsce XVII i XVIII wieku*, Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, 1998.

- Makowski, Waclaw. *Prawo karne. O przestępstwach w szczególności. Wykład porównawczy prawa karnego austriackiego, niemieckiego i rosyjskiego, obowiązującego w Polsce*. Warszawa: Księgarnia F. Hoesicka, Drukarnia Narodowa, 1924.
- Markiewicz, Jerzy. „Przestępstwa przeciwko rodzinie w Kodeksie Karzącym Królestwa Polskiego z 1818 r. i Kodeksie Kar Głównych i Poprawczych z 1847 r.” *Teka Komisji Prawniczej* 1 (2008): 112–30.
- Mikołajczyk, Marian. „«Stosując się do prawa wyraźnego...». Podstawy prawne wyroków kryminalnych grodzkiego sądu miejskiego w latach 1702–1756”. *Studia Iuridica Lublinensia* 19 (2013): 201–16.
- McIlvenna, Una. „Killing in Secret: State and Popular Perceptions of Infanticide in Early Modern Europe”. W: *History and Crime: A Transdisciplinary Approach*, red. Thomas J. Kehoe, Jeffrey E. Pfeifer, 15–30. Leeds: Emerald Publishing Ltd., 2021.
- Newman, Daniel. „Murder Ballads and Death in Song”. *Australian Feminist Law Journal* 46/1 (2020): 17–38.
- Okulicz-Kozaryn, Radosław. „Scottish Traces in the Lithuanian Landscape”. W: *Imagology Profiles. The Dynamics of National Imagery in Literature*, red. Laura Laurušaitė, 108–22. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2018.
- Prusik, Magdalena. „Dzieciobójstwo w aspekcie historycznym, prawnokarnym, społecznym oraz kryminologicznym”. *Kortowski Przegląd Prawniczy* 1 (2013): 42–51.
- Rosa, Waclaw. *Przestępstwa z użyciem przemocy w świetle akt sądów kryminalnych wybranych miast dawnego województwa krakowskiego od połowy XVI do XVIII wieku*. Kraków, Oficyna Wydawnicza KAAFM, 2023.
- Sekuła, Karolina. „O zbędności jednego z typów uprzywilejowanych zabójstwa. Dzieciobójstwo w polskich kodeksach karnych”. *Państwo i Społeczeństwo* 14/4 (2014): 39–50.
- Sławiński, Janusz, red. *Słownik terminów literackich*. Wyd. 2. Wrocław [etc.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1988.
- Symonds, Deborah A. *Weep Not for Me: Women, Ballads, and Infanticide in Early Modern Scotland*. University Park: Pennsylvania State University Press, 1997.
- Wieczorkiewicz, Bronisław. *Warszawskie ballady podwórzowe. Pieśni i piosenki warszawskiej ulicy*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1971.
- Wollstadt, Lynn. „A Good Man is Hard to Find: Positive Masculinity in the Ballads Sung by Scottish Women”. W: *The Flowering Thorn*, red. Thomas A. McKean, 67–75. Logan, UT: Utah State University Press, 2003.
- Wollstadt, Lynn. „Controlling Women: Reading Gender in the Ballads Scottish Women Sang”. *Western Folklore* 61/3–4 (2002): 295–317.